

**Марія Карп'юк**

## **Проблеми професійного становлення учнів ПТНЗ у трансформаційних соціоекономічних умовах**

*У статті розглядаються форми і засоби удосконалення професійного становлення учнів (студентів) ПТНЗ у трансформаційних соціоекономічних умовах.*

**Ключові слова:** бізнес-план, самокорекція, тестування, саморозвиток, самореалізація.

**Марія Карпюк**

## **Проблемы профессионального становления учеников ПТУ в трансформационных социальноэкономических условиях**

*В статье рассматриваются формы и средства совершенствования профессионального становления учеников ПТУ в трансформационных социальноэкономических условиях.*

**Ключевые слова:** бизнес-план, самокоррекция, тестирование, саморазвитие, самореализация.

## **Problems of the professional becoming of students of VTS are in transformation social economic terms**

*In the article forms and facilities of improvement of the professional becoming of pupil (students) of VTS are examined in transformation social economic terms.*

**Keywords:** business plan, self-correction, testing, self-development, self-realization.

**Постановка проблеми.** Вхідження людства у ХХІ століття відзначається грізними глобальними проблемами, стрімким розвитком атомної енергетики, комп'ютерної техніки, хімічної промисловості, прискороною інформатизацією суспільства, соціально-економічними та політичними збуреннями. Тому, закономірно, що основна увага концентрується навколо проблеми людини, її космопланетарної природи, її деструктивного впливу на середовище свого існування, адже з кожним днем стає більш ніж очевидним факт того, що земна цивілізація підходить до крайньої межі й сьогодні стоїть перед проблемою виживання. У зв'язку з цим доречно згадати слова К.Маркса: «Перемоги техніки куплені ціною моральної деградації...Всі наші відкриття і весь наш прогрес приводять до того, що матеріальні сили наділяються інтелектуальним життям, а **людське життя**, позбавлене своєї інтелектуальної сторони, зводиться до ступеня простої матеріальної сили»[3, с.13]. У сфері духу, духовності, моралі, у сфері розуміння й тлумачення природи людини, її впливу на навколишнє середовище ми досягли таких формацій, що вихід один: зупинитися й задуматися над станом

справ не лише в освіті, в управлінні, а й на планеті Земля в цілому, бо прийшов час... збирати каміння...Прийшов час усвідомлювати не лише фізичний рівень реальної дійсності, але й енергоінформаційний, щоб приймати виважені прогностичні рішення з метою конструктивного вирівнювання ситуації як у свідомості людей, в освіті та вихованні, у власній державі в цілому, так і на планеті Земля — колиці п'ятої земної цивілізації, що зобов'язана відкрити для себе та усвідомити рівень завдань, які стоять перед шостою планетарною расою.

**Актуальність дослідження** Сучасний етап розвитку людства абсолютною більшістю фахівців різних галузей знання характеризується як **кризовий**. На такій оцінці сходяться представники й природничих, і суспільно-гуманітарних наук. Стає зрозуміло, що модель «прогресу» за рахунок експлуатації Природи аж до її винищення, стає фундаментом можливого самознищення людської цивілізації. Звідси потреба не замикатися межами традиційних проблем, що розглядаються в тій чи іншій науці, а намагатися максимально інтегрувати здобутки різних напрямків знання, адже сьогодні вже відомо, що увесь Всесвіт функціонує за голографічним принципом. Суть голографічної природи Універсуму полягає в тому, що все в Світобудові пов'язане між собою. Це єдина **вібраційно-комунікативна** система, між елементами якої здійснюється **безперервний обмін інформацією**. XXI століття наповнене **викликами**, для розуміння природи яких традиційні схеми мислення вже не спрацьовують. Що ж нового бачимо в динамічних змінах сьогодення, до сприйняття й **мотивації** яких має бути готовою кожна особистість, кожний освітянин, науковець, педагог, вихователь, кожний управлінець; кожний фахівець ринку праці?

По-перше, — це парадигма **глобалізму** та пов'язана з нею ідея **інформатизації**. Завдяки цим процесам людина все більше й повніше розуміє світ як **свій дім** та осмислює, будучи співучасницею коеволюційних процесів у ньому, унікальність свого існування. Основними глобальними проблемами сучасної гуманістики є космопланетарна природа людини, холістичне цілісне мислення особистості; професійна освіта, що відповідає рівню сучасних планетарних, національно-культурних, духовно-екологічних, економічних, валеологічних, управлінських

завдань. По-друге,— забезпечення нового рівня **гуманізації** всіх сфер діяльності кваліфікованого робітника, а також розвиток **демократичних** основ державності, утвердження громадського суспільства, пізнання законів функціонування Всесвіту. По-третє, — формування толерантної, моральної поведінки членів суспільства та соціальних організацій і різних інституцій з метою, щоб зробити світ **безпечним** для всіх, а еволюційний поступ земель **стабільним**. По-четверте, у сфері самоуправління, зокрема вміння складати **бізнес-програми** майбутніми кваліфікованими робітниками, тобто вміння вести «свою справу», що є важливим для конкурентоспроможності випускників ПТНЗ, а також їх успішної фахової самореалізації. По-п'яте,— усвідомлювати фундаментальні основи (на підставі синтезу планетарних, космічних, біосферних, неосферних, антропосферних, культурологічних начал життя) саморозвитку систем у світі. По-шосте,— потреби розробити й закласти в навчальні дисципліни **механізми забезпечення стійкого розвитку** та поняття про трансформаційні еволюційні механізми систем. По-сьоме,— формувати **адаптаційні механізми** в майбутніх кваліфікованих робітників, що дає можливість, незважаючи на всі впливи, зберігати цілісність, здатність до **самореалізації, самоконтролю, саморозвитку, самозвітування, самоаналізу**. По-восьме, — опановувати специфіку космопланетарної природи людини, що допоможе глибше зрозуміти місію, призначення особистості в Універсумі, його Душу й Дух, Карму і взаємозв'язок з космоорганізмом Творця. По-дев'яте, — усвідомлювати, що будь-який розвиток детермінований і цілеспрямований, він планується й програмується, тому так важливо, щоб випускник ПТНЗ володів такими навиками.

**Виклад основного матеріалу. Становлення** — це філософська, а не тільки психолого-педагогічна категорія, що відображає процес діалектичного переходу від одного ступеня розвитку до іншого як момент взаємоперетворення протилежних і разом з тим взаємопов'язаних моментів розвитку — виникнення й зникнення. Процес появи, утворення чого-небудь у сукупності характерних ознак і форм; формування когось, чогось у процесі розвитку. **Професійне становлення** учнів ПТНЗ — це інтегральний гомеостаз (внутрішня домінанта мотиваційної

діяльності майбутнього кваліфікованого робітника), що охоплює, зокрема: 1. Світогляд індивіда. 2. Систему стереотипів, якою послуговується учень. 3. Індивідуальну систему цінностей, їх ієрархію в світорозумінні особистості. 4. Особистісні якості характеру учня, його здатність до адаптації та безконфліктної **соціалізації** в конкретних виробничих умовах. 5. Професійні навички і компетенції. 6. Трудову й виробничу культуру. 7. Професійні якості та властивості, спрямовані на якісну самореалізацію фахівця: мобільність, толерантність, дисциплінованість, відповідальність, акуратність, моральність, порядність у взаємодії з партнерами, чуйність до інших форм життя, комунікативно-інформаційна зрілість, конструктивізм, фінансово-економічна культура, оперативність; прагнення до цілісного бачення світу в собі й навколо себе; здатність до самоконтролю, саморозвитку, самовиховання тощо.

Проблеми професійного становлення учнів ПТНЗ мотивуються різними чинниками, зокрема: 1. Індивідуально-віковими. 2. Психофізіологічними та валеологічними (від лат. valeo — « здоров'я», «бути здоровим»). 3. Соціально-економічними. 4. Комунікативно-інтерактивними. 5. Стилем життя родини. 6. Стилем взаємовідношень у навчальному закладі. 7. Духовно-інтелектуальним і загальнофаховим розвитком учня. 8. Мотиваційною програмою його життєдіяльності, життєспрямованості. 9. Системою індивідуальних, етичних, громадянських, соціокультурних, психологічних, фахових, етнічних, загальнолюдських цінностей. 10. Рівнем сформованості адаптаційних механізмів учнів до різних соціально-політичних, духовно-екологічних, соціокультурних, психолого-технічних, фінансово-економічних факторів. 11. Сформованістю вольових якостей учня. 12. Захищеністю учня від стресових чинників та ін.

Учень, як основний суб'єкт професійного становлення у професійно-технічному навчальному закладі відповідно до специфіки вікових характеристик відзначається: а) недостатньою сформованістю психіки; б) відсутністю стійких духовно-етичних основ саморозвитку; в) максималізмом, переоцінкою цінностей, часто поєднаних з інфантилізмом, безпорадністю, відсутністю досвіду конструктивного розв'язання складних психолого-виробничих ситуацій, які часто

приховуються тональністю бравати, розв'язаності, вседозволеності, грубощів чи навіть цинізму й бруталності; г) впливом негативної поведінки інших людей, загальної атмосфери в училищі, між однолітками, в сім'ї; д) наявністю певного власного досвіду, особистісних здобутків і втрат на життєвому шляху.

З-поміж різних актуальних професійних якостей (працездатність, ініціативність, мобільність, комунікабельність, відкритість, впевненість, рішучість, дисциплінованість, акуратність, наполегливість, виваженість, толерантність, мужність, послідовність, гнучкість, скромність, самостійність, здатність приймати рішення, готовність сприймати іншу думку, уміння працювати в команді, креативність, здатність до творчості, надійність, готовність до компромісу, доброзичливість, витривалість, цілеспрямованість, організаційні здібності, самодисципліна, працьовитість, здатність до сприймання інноваційних знань та ін.) для майбутнього кваліфікованого робітника важливо розвинути за час навчання й професійного становлення в ПТНЗ власний підприємницький потенціал. Адже підприємницька незалежність, креативність може надати нові фахові можливості, розвинути навички прогностичного мислення й конструктивного ризику. Важливо, щоб учні ПТНЗ навчилися оцінювати свій підприємницький потенціал. З цією метою доречно запропонувати тест на перевірку підприємницьких здібностей:

	<b>I. Особистісні фактори</b>	<b>Абсолютно вірно</b>	<b>Скоріше ні</b>	<b>Абсолютно невірно</b>
1.	У команді завжди є тим, хто бере на себе відповідальність.			
2.	Мені важко підкорятися, я віддаю перевагу власним міркуванням у прийнятті рішення.			
3.	Я добре витримую щоденний стрес.			
4.	Чим більше навантаження, тим більш мобільним я є, більш дисциплінований, зібраний.			
5.	Рівень моєї самодисципліни високий. Мене не треба змушувати працювати.			
6.	Я добре витримую фізичні навантаження і рідко хворів в останні роки.			

<b>II. Базові умови для професійної самореалізації</b>		<b>Абсолютно вірно</b>	<b>Скоріше ні</b>	<b>Абсолютно невірно</b>
1.	У мене є бізнесова ідея, що відрізняє мене від конкурентів, або ж у мене мало /немає конкурентів.			
2.	Ринкові умови для моєї бізнесової ідеї дуже сприятливі (високий попит, мало конкурентів).			
3.	Моя родина повністю підтримує мене в моєму починанні.			
4.	Я маю у своєму розпорядженні фінанси або маю додаткові джерела доходів.			
<b>III. Досвід роботи</b>		<b>Абсолютно вірно</b>	<b>Скоріше ні</b>	<b>Абсолютно невірно</b>
1.	У мене є досвід фахової діяльності.			
2.	У мене є досвід у сфері закупівель/продажів, і я часто вів переговори з клієнтами і партнерами			
3.	У мене є досить глибокі знання в комерційній сфері або досвід в галузі, у якій я збираюся відкрити свій бізнес.			
4.	Під час моєї діяльності я встановив корисні контакти в сфері, в якій я збираюся відкрити свій бізнес			

Тестування розвиває самодисципліну, самоконтроль, самозвітність, отже, сприяє становленню професійних ділових якостей майбутнього кваліфікованого робітника, розуміння того, що підприємництво у поєднанні з іншими факторами орієнтує особистість на гарні шанси «тут і тепер», на якісну професійну самореалізацію, що є актуальним в умовах нестабільних соціально-економічних чинників. Учень ПТНЗ має розуміти, що підприємливість пов'язана з конструктивною сміливістю, вмінням оперативно й прогностично правильно приймати рішення, передбачати наслідки а також уміти ризикувати та нести персональну відповідальність за добровільно створену ситуацію. Тому реалістична оцінка власних шансів і ґрунтовна підготовка до успішної професійної самореалізації — життєво необхідні властивості й компетенції фахівця ринку праці. Зрозуміло, перш ніж здійснювати підприємницькі задумки доречно проконсультуватися, а також скласти реалістичний план дій, який би відповідав на базові питання: а). Що робити? б). Як робити? в). Коли робити? г). З ким робити? е). З якою метою? є). З яким кінцевим результатом?

Складаючи бізнес-план з метою утвердження й розвитку своїх підприємницьких властивостей, кваліфікований робітник має розуміти також суть основних економічних законів ринкових відносин, зокрема: 1. Закон підвищення потреб людини. 2. Закон залежності між попитом і ціною (Закон попиту). 3. Закон залежності між пропозицією й ціною (Закон пропозиції). 4. Закон залежності між пропозицією та попитом. 5. Закон зростання додаткових витрат. 6. Закон ефекту досвіду. 7. Закон економії часу. 8. Закон конкуренції та ін.

Метою професійно-технічної освіти в Україні є всебічний розвиток особистості учня як найвищої цінності суспільства, розвиток його талантів, креативного потенціалу, розумово-ментальних і фізичних здібностей; формування розвинутої самосвідомості та стабільних, укорінених у **самоконтроль, самоуправління й поведінку морально-етичних принципів і якостей**. Кожна історична епоха має свою парадигму та модель освіти. Стосовно нашого часу можна сказати, що вона базується на трьох компонентах: 1. Освіта як формування культури універсального знання, де освітня культура розглядається як цінність у вигляді розширеного простору знань про світ. 2. Освіта як формування культури універсальної діяльності, де культура етносу породжується, закріплюється та транслюється у вигляді соціальних морально-етичних норм. 3. Освіта як формування інтелектуально-професійної діяльності. Сучасна педагогічна наука визначається всіма наявними в освітньо-професійному полі парадигмами, тобто має поліпарадигмальну направленість. На початок XXI століття в освіті намітилася досить виразна й чітка тенденція до зміни лінійної (класичної) парадигми на нелінійну (некласичну), відмінності між якими можна систематизувати за такими базовими критеріями:

Основні критерії розрізнення	Узагальнення на основі класичного (традиційного) бачення	Узагальнення на основі синергетичного (некласичного) інтелектуального підходу
1. Концептуальне бачення образу особистості.	Людиноцентризм.	Людинокосмізм (космопланетарна багатомірна природа людини).

2. Ставлення до цінностей індивіда та оцінка їх.	Деаксіологізація.	Аксіологізація.
3. Характер суб'єкт — об'єктних взаємовідношень.	Базальтернативний. Концепція «чистого об'єкта».	Методологія партнерства, співпраці, співучасті, взаємодоповнення.
4. Теоретичні засади.	Позиція «єдино правильної марксистсько-ленінської теорії».	Плюралізм. Варіантність думок. Потенційна рівноцінність їх.
5. Рівень (концепція) наукової істинності.	Абсолютизація зроблених висновків і узагальнень.	Релятивізація (розуміння відносності наявних здобутків).
6. Мотивація характеру досліджуваних об'єктів.	Елементаризм. Одномірне спрощенство. Звуження до одноманітності. Вульгаризація. Логіка виділення, виривання частини з цілого.	Інтегратизм. Багатомірність. Увага до голографічної природи об'єктів.
7. Рівень розуміння й тлумачення еволюціонізму	Однолінійність. Людина як випадковий «продукт земної еволюції». Ігнорування космопланетарної природи людини.	Багатомірний еволюціонізм усіх форм життя. Коеволюція людини, природи, суспільства.
8. Особливості мислення	Лінійно-атеїстичне. Підкорювальний самовпевнений силовий активізм. Зверхність у ставленні до природи, зовнішнього світу в цілому.	Нелінійність. Когерентність. Синергетизм як показник якості цілісного мислення.

Ці основні критерії розрізнення між парадигмами лінійного (класичного) підходу й нелінійного (некласичного), суттєво визначають інноваційні трансформації в сфері професійно-технічної освіти. Професійне становлення учнів ПТНЗ є актуальним з огляду на принципові зміни світоглядної парадигми що, закономірно, позначається на стратегії й тактиці оновлення, а також якості функціонування професійної освіти. Професійне становлення відбувається постійно через реалізацію різних форм фахової взаємодії з учнями ПТНЗ учителів-предметників, майстрів виробничого навчання, вихователів, методистів, психологів-консультантів, а також батьків (чи опікунів), зокрема, через :

1. Зацікавлення учнів науково-дослідною роботою.
2. Організацію позаурочної діяльності та якісним проведенням позаурочних заходів з урахуванням особистісних нахилів, уподобань, здібностей учнів.
3. Надання методично-організаційної та психолого-педагогічної допомоги, особливо за конфліктних чи депресивних обставин.
4. Організацію та проведення тематичних вечорів, учнівських вогників, вікторин, олімпіад, творчо-спортивних змагань, екскурсій,

конкурсів, творчих зустрічей з професіоналами виробництва, випуском групових ювілейних стінгазет, КВК, трудових десантів та інших заходів із залученням здібностей учнів ПТНЗ. 5. Цілеспрямоване формування професійних якостей учнів засобами програмних дисциплін. 6. Гуманізацію навчально-виховного процесу й утвердженням у різних сферах життя ПТНЗ стратегії й тактики партнерства та співпраці людини більш досвідченої (педагог, вихователь, психолог, учитель-предметник, майстер виробничого навчання, роботодавець) з менш досвідченою (учень, майбутній кваліфікований робітник, практикант) 7. Підтримання стосунків з батьками (опікунами, родичами). 8. Надання в разі необхідності посильної матеріальної допомоги. 9. Якісне проведення планових уроків з фахових дисциплін. 10. Комплексно-методичне забезпечення заходів, що сприяють професійному становленню учнів ПТНЗ. 11. Заходи на розвиток в майбутніх кваліфікованих робітників мобільності, оперативності, підприємливості, комунікативної майстерності, толерантності, працьовитості, екологічної та економічної культури. 12. Інформаційно-комп'ютерні технології. 13. Когнітивно-ігрову професійну діяльність. 14. Оволодіння інноваційними знаннями й методиками їх втілення у виробництво. 15. Проведення профорієнтаційного консультування. 16. Залучення традицій етнопедагогіки у вихованні почуття господаря рідного краю. 17. Використання традицій прикладного мистецтва, дизайну, ремісництва українського народу. 18. Залучення учнів ПТНЗ до соціокультурних, екологічних, пізнавально-археологічних акцій. 19. Професійне самопізнання. 20. Поглиблення й оновлення самосвідомості на основі досягнень фундаментальних наук.

*Професійне становлення, на жаль, реалізується не завжди якісно й оперативно з огляду на цілий ряд негативних явищ, які мають місце в професійно-технічній освіті та потребують якнайшвидшого розв'язання, зокрема: 1. Традиційне звуження, спрощення багатогранної природи людини, що спричиняє в практичній діяльності з учнями ПТНЗ різні травматично-стресові ситуації та наслідки ( аж до суїцидів). 2. Відсутність фундаментальних досліджень з урахуванням космопланетарної (космогалактичної) складової багатомірної природи людини в*

контексті соціуму. 3. Розбіжність між наявністю теоретичних інноваційних знань про багатомірну природу людини та недостатнім втіленням їх у практику професійної взаємодії з учнями ПТНЗ. 4. Ігнорування великою мірою на практичному рівні реалізації специфіки виховної роботи з учнями професійно-технічних навчальних закладів. 5. Декларативний характер державної політики у сфері професійної реалізації учнів. 6. Відсутність достатньо розробленої законодавчої бази щодо умов поліпшення якості виховної роботи з учнями ПТНЗ з урахування особливостей: а) учнівського контингенту; б) соціально-економічних; в) індивідуально-вікових та г) професійних факторів, що визначають специфіку взаємодії з учнями. 7. Не досить конструктивне відношення державних і регіональних органів до кінцевого результату реформування професійного навчання і виховання. 8. Заполітизованість і задогматизованість державних та регіональних управлінських структур у ставленні до реформування професійної освіти; ігнорування великою мірою думок вітчизняних науковців, культурологів, антропологів, філософів, психологів, педагогів-практиків, що спричиняє суттєве зниження культурно-освітнього рівня українського суспільства. 9. Потужні рефлексії авторитарно-тоталітарної психології з боку державно-регіональних управлінських структур у ставленні до забезпечення потреб корінного етносу України, що, закономірно, негативно впливає на забезпечення учнів ПТНЗ потрібною навчально-методичною професійною літературою, як і народознавчою, чим відсікаються великою мірою потужні й багатовікові здобутки українського народу у сфері виховання професійної молоді, що негативно позначається на укоріненості (свідомості) майбутніх кваліфікованих робітників у систему національних цінностей. 10. Відсутність достатнього фінансового забезпечення на потреби професійного виховання-становлення учнів ПТНЗ. 11. Нерозробленість фахових методик професійного становлення майбутніх кваліфікованих робітників з урахуванням вимог ринкової економіки щодо соціально-психологічних, етично-культурних і духовно-екологічних якостей кваліфікованих робітників. За статистичними даними, Україна за глобальним індексом конкурентоспроможності Всесвітнього

форуму посідає 72 місце серед 134 країн. Соціально-економічні та соціополітичні причини суттєво впливають на якість реалізації базових цінностей у системі професійно-технічної освіти. Вона потребує *нових підходів* для свого повноцінного й багатогранного розвитку в усіх аспектах життєдіяльності громадян суспільства. Прийшов час підняти *престиж людини праці*; зрозуміти, що професійна базова освіта разом з вищою визначає, врешті-решт, інтелектуально-креативний, соціокультурний і технологічно-професійний рівень нації, який відтворює матеріальні здобутки нації і є однією з умов примноження індивідуально-особистісних цінностей в контексті державно-міждержавних потреб і завдань, а також духовно-екологічних і загальнопланетарних. Вкрай актуальною для реалізації потенціалу професійно-технічної освіти є проблема ідеологічно-світоглядного та структурного об'єднання так званої середньої професійної освіти (технікуми) з базовою технічною (тобто професійно-технічною) і створення єдиної потужної системи професійної базової освіти як запоруки ефективного розвитку в сучасних умовах становлення України, а також науково-технічних та соціально-економічних трансформацій. Постійне підвищення вимог до якості професійної освіти спонукає педагогів-вихователів підніматися на новий рівень професійно-ціннісного, позитивно-конструктивного мислення та шукати нові концептуально обґрунтовані, експериментально виважені способи освітньої діяльності й методи взаємодії з особистістю учня — майбутнього кваліфікованого робітника.

**Форми і засоби удосконалення професійного становлення учнів ПТНЗ такі:** 1. Внесення питань охорони природи до структури навчальних програм і планів виховної роботи училищ. 2. Розробка навчальних програм і навчально-методичних посібників з питань охорони навколишнього середовища, що розраховані на різні категорії фахівців у галузі промисловості, сільського господарства, сфери послуг, туризму та ін., з урахуванням їх можливого й потенційного впливу на стан довкілля. 3. Розробка та запровадження нових розділів у програми на спеціальних курсах підвищення кваліфікації інженерних і педагогічних кадрів з метою поглиблення професійних знань та якості

самосвідомості педагогів стосовно гострої необхідності гармонізувати власний внутрішній світ, фахово розуміти психологічно-вікові особливості учнів аксіологічний статус якого опосередковано виражається через стан зовнішнього світу, його хаотичність і розбалансованість, до чого **рівень самосвідомості громадян планети має пряме відношення**. 4. Розробка для профтехучилищ спеціальних навчально-виховних програм з раціонального використання природних ресурсів, їх рециркуляції, енергозбереження, регенерації. 5. Внесення духовно-моральних, етичних і природоохоронних проблем до звітних, творчих, самостійних, підсумкових, розвиваючих, конкурсних і дипломних робіт учнів ПТНЗ та інших виховних заходів. 6. Вивчення, узагальнення та поширення передового досвіду в **ековихованні й екоосвіті** учнів системи профтехосвіти. 7. Планування навчально-виховної роботи з послідовною установкою на розвиток і поглиблення усвідомлення кожною особистістю своєї належності до сім'ї, регіону, села, міста, народу; своєї відповідальності не тільки за рідний край, а й за Землю в цілому; виховання розуміння необхідності збереження генетичного фонду планети й турботи про долю наступних поколінь, тобто формувати в майбутніх кваліфікованих робітників основи біосферного та неосферного (холістичного, синергетичного) мислення, здатність розуміти важливість для власного здоров'я й життя ціннісного відношення до інших форм життя.

Становлення майбутнього кваліфікованого робітника як самостійної, творчої особистості нерозривно пов'язане з вихованням його професійної самосвідомості. Гіпотеза про те, що між рівнем професійної **самосвідомості й результативністю діяльності** існує пряма залежність, знайшла підтвердження у багатьох працях учених (В.М.Козієва, Г.І.Метельського та ін.). Як свідчить наш досвід, низький рівень професійної діяльності виявляють учні з слабким особистісним контролем, недостатньою самокритичністю. Вони не можуть адекватно оцінити практичну сторону своєї діяльності, проаналізувати недоліки, знайти їх причини. Будь-яка система людських дій стає можливою тільки на основі **актуалізації** механізмів **свідомості**, завдяки чому програмується діяльність і контролюється її реалізація. Аналіз та критичне осмислення

особистого й чужого досвіду сприяють розвиткові комплексу умінь, зокрема умінь, пов'язаних з пізнанням власних професійних якостей, індивідуального стилю діяльності. Тому виховання інтересу до **професійного самопізнання**, уміла організація і керівництво його розвитком є необхідною умовою становлення професійної майстерності майбутнього кваліфікованого робітника. **Самопізнання** — це дослідження, пізнання самого себе. Воно вимагає від особистості учня розвитку інтелекту, мислення, рефлексії. Функція самопізнання лежить в основі всіх інших функцій самосвідомості. Розрізняють самопізнання у найбільш загальному вигляді (мимовільне) і цілеспрямоване. Його формами, прийомами є **самоспостереження, самоаналіз, саморефлексія**. **Самоспостереження** — прийом самопізнання особистості учня, що дозволяє фіксувати фізичні й духовні прояви (переривання думки, зміна емоції, почуття, психостану тощо), відіграє важливу роль у формуванні апарату **самосвідомості** й **самоконтролю** особистості. Без **самоспостереження** неможлива успішна професійна діяльність. Саме це мав на увазі К.Д. Ушинський, коли писав, що душа людини пізнає **сама себе тільки у власній своїй діяльності** і знання душі про саму себе так само, як і знання її про явища зовнішньої природи, складаються із **спостережень**. Чим більше буде цих спостережень душі над власною діяльністю, тим будуть вони настійніші й точніші, тим більший і кращий психологічний такт розвинеться в людини, тим цей такт буде повніший, правильніший, чіткіший. **Самоаналіз** — логічний прийом, метод дослідження самого себе, необхідна складова **самоконтролю**. Самопізнання становить його внутрішню сторону, служить джерелом інформації. **Самоаналіз** є передумовою **самокорекції** (виправлення помилок невдалих рішень) і вважається найкращим рівнем **самопізнання**. Не слід думати, що потреба в самоаналізі виникає спонтанно. Поштовхом для цього є внутрішній конфлікт, пов'язаний з **інтеграцією особистості, з переборенням якої-небудь мотивації «Я» заради іншої, більш ціннісної потреби**. А включення самоаналізу в дійову самокорекцію можливе тільки за умови переведення **самосвідомості в рефлексію**. **Рефлексивний рівень фахових здібностей** включає три типи чутливості особистості учня: а) **чутливість до того**, як сприймаються

людьми об'єкти реальної *дійсності, відчуття об'єкта*, розуміння психології іншого; б) тактовне ставлення до змін, що відбуваються в особистості, її поведінці й діяльності під впливом навчання та *виховання*; в) почуття причетності до успіхів і недоліків власної професійної діяльності, які проявляються у взаємодії з партнерами. Успішне формування перцептивно-рефлексивних здібностей неможливе в рамках тільки індивідуальної самосвідомості. Рефлексія *виникає* в широкій системі міжособистісних *відносин*, які можуть бути забезпечені тільки на основі *активної взаємодії* всіх учасників виробничого процесу. Зміни й трансформація індивідуального «Я», а разом з тим і ефективна перебудова професійної діяльності в умовах ринкової динаміки також від того, чи існує така відповідальна справа, в якій можна випробувати себе, оцінити свої уміння й здібності. Що ж сприяє розвитку професійного самостановлення та самопізнання? Яких необхідних умов слід дотримуватись, щоб практична реалізація професійних знань майбутнього кваліфікованого робітника про себе та власну діяльність була найбільш успішною? Для цього, по-перше, необхідний безпосередній постійний контакт. По-друге, об'єктивне пізнання своєї діяльності неможливе без оцінювання, спілкування і зовнішнього контролю. Основними *критеріями оцінювання* можуть бути: а) якість виконання конкретно-практичних дій, завдяки яким формуються вміння; б) використаний на них час; в) рівень самостійності учня й характер допомоги, яку йому подають у процесі підготовки; г) рівень усвідомлення й теоретичного осмислення учнем своєї практичної діяльності; д) адекватність відображення психолого-педагогічних особливостей команди партнерів; е) соціальна активність, інтерес до фахової роботи. *Систематичний зворотній зв'язок* забезпечує створення *інформаційної основи для підвищення* ролі самоконтролю, сприяє формуванню почуття вимогливості до себе. В таких умовах починають діяти *механізми розвитку самопізнання*, а саме: а) засвоєння суб'єктом колективної оцінки його професійних умінь; б) порівняння себе з еталонами, що виробились на основі узагальнення досвіду; в) *самоатрибуція* (висновок про самого себе через *самопостереження* та оцінку своєї професійної поведінки в різних ситуаціях).

Формування навичок *самопізнання* та *самоаналізу* потребує *уваги, а також умілого керівництва* з боку як методистів, так і керівників підприємств. Необхідно враховувати, що в основі *самопізнання* лежать ті ж процеси, які сприяють *пізнанню людини людиною*. Як правило, вони або усвідомлюються частково, або взагалі не усвідомлюються й здатні створювати уявлення особистості про себе, свої достоїнства й недоліки, що приводить до виникнення *труднощів в оволодінні діяльністю*. До типових помилок процесу самопізнання належать: 1). Звужені *стереотипи* та *категоризація* («приклеювання ярликів»); рубрикація; 2). *Умовно-ситуативний* висновок учня (склавши враження про людину на основі будь-яких вчинків, ми часто ігноруємо факти, які не підтверджують цього враження, й помічаємо лише ті, що нам вже визначено); 3). *Ефект ореолу* ( високо оцінюючи риси свого характеру або свою діяльність , ми схильні переносити цю оцінку на більш широке коло якостей та характеристик; 4). *Упередженість* поглядів ( якщо вважаємо себе хорошим спеціалістом, то будь-яку свою дію інтерпретуємо як вияв цієї якості; 5). *Проекція з протилежним знаком* ( ми схильні переносити на себе ті риси оточуючих, які нам подобаються); 6). *Імплицитна теорія особистості* (ми припускаємо, що між окремими рисами характеру існує певний зв'язок); 7). *Сформоване ставлення до себе, яке дуже важко змінити та ін.* *Адекватність самопізнання і самоаналізу* певною мірою залежить від індивідуальних особливостей психічного складу особистості. На це слід звертати увагу в процесі професійного становлення майбутнього кваліфікованого робітника. Наукова організація процесу самопізнання є вагомим фактором у формуванні *професійних і особистісних якостей учня ПТНЗ*. Разом з усвідомленням характеристик власної діяльності виробляється *звичка діяти осмислено*. Майстерність, як відомо, приходить з *розвитком умінь*: 1) *самостійно аналізувати явища*, тобто розчленовувати їх на *складові елементи* (умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми вияву т.ін.); 2) *осмислювати* кожну його частину; 3) *правильно визначати ідеї, робити висновки, встановлювати закономірності перебігу подій*; 4) *правильно діагностувати явища, відносити їх до відповідної категорії понять*; 5)

*ставити завдання* (проблему) і оптимально її *розв'язувати, враховуючи конкретні особливості, умови і власні можливості*. У процесі становлення *професійної самостійності* неможливо обійтися без чіткої організації *навчально-практичної роботи* учнів ПТНЗ, без серйозних, науково обґрунтованих методичних розробок. *Сформованість рефлексивного рівня в професійній* діяльності свідчить про певну цілісність творчого стилю фахівця. На цій стадії розвитку професійної *свідомості* відкриваються можливості оволодіння процесом регуляції та саморегуляції, резервами індивідуального самовдосконалення. Тому так важливо починати навчання самоспостереження, самоаналізу та самоконтролю з перших кроків професійно-практичної діяльності майбутнього кваліфікованого робітника.

Професійне самопізнання є одним з базових факторів фахового становлення майбутніх кваліфікованих робітників у динамічних умовах формування вітчизняної економіки на засадах ринкових взаємовідносин.

#### Література:

1. Аніщенко В.М., М.А.Вайнтриб, Д.О.Закатнов, С.Ф.Коряк, Л.А.Майборода, А.М.Михайличенко, В.В.Таржницький, І.М. Савченко, О.В.Царик, Л.В.Щербак, В.А. Макаров, О.П.Юденкова / За ред. Д.О. Закатнова. Прогностичні аспекти проектування діяльності професійно-технічного навчального закладу: Методичний посібник.— Дніпропетровськ: Друкарня Дніпропетровського центру професійно-технічної освіти з поліграфії та інформаційних технологій, 2010.— 202с.
2. Васянович Г.П., Онищенко В.Д. Ноологія особистості: Навчальний посібник для студентів і викладачів. — Львів: «Сполом», 2007.—217с.
3. Гончаренко М.С., Бойчук Ю.Д. Екологія людини.— К.: ВД «Княгиня Ольга», 2005.— 394с.
4. Дратвер Б.Л., Закатнов Д.О., Мачуський В.В., Пасічник Н.О. Основи підприємницької діяльності: Навчальний посібник.— Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр «ІМЕКС—ЛТД», 2004.— 226с.
5. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія.— Черкаси: Вид.УНУ імені Богдана Хмельницького, 2008.—608с.
6. Медведь В.В. Професійний підхід до управління. Розвиток управлінської культури в ПТНЗ: Наукове видання.—Севастополь: Вид-во НВЦЕКОСУ—Гідрофізика, 2009.—92с.
7. Ничкало Н.Г. Трансформація професійно-технічної освіти України: монографія/ Н.Г.Ничкало.—К.: Педагогічна думка, 2008, 2008.—200с.
8. Педагогічні засоби підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання: Методичний посібник/ Д.О.Закатнов,

- О.В.Мельник, О.В.Осипов, О.Л.Морін, Л.А.Гуцан, О.В. Скалько / За ред. Д.О. Закатнова.— К.: ПІВ АПН України, 2005.—181с.
9. Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності [Текст]: зб. наук. пр./За аг.ред.І.А.Зязюна; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.—К.; Харків: НТУ «ХПІ», 2009.—472с.
  10. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції/ За заг. ред. І.Є. Канькевського. — Хмельницький: ТУП, 2001.— 326с.
  11. Професійно-технічна освіта: інноваційний досвід, перспективи: Наук. - метод. зб./ Упорядники Н.І.Бугай, Т.М.Десятов, Л.В.Крячко та ін.— Вип.5.— Запоріжжя: ПП «АА Тандем», 2008.—226с.